

ØKONOMISK OG SOCIAL HISTORIE

Holger Dyrbye og Jørgen Thomsen: *Hans Holck viste vejen. Kraks Vejviser gennem 225 år.* (Kraks Forlag A/S, 1995). 334 s.

Det er sjældent, man åbner en bog med den klare forventning at finde én bestemt formulering anvendt og forklaret. Det kan dog ikke kun være denne anmelder, der af denne bog forventer en uddybning af sætningen »Det kan du kigge i Vejviseren efter«. Den findes da også allerede på side 13, hvor man får at vide, at sætningen er møntet på den tidlige udgave af Vejviseren fra før stadskonduktør Thorvald Kraks tid, hvor vejviserens mangler var større end dens fortrin.

Emnet, Kraks Vejviser, giver jo visse muligheder for ordspil og paralleller. Per Boje lader således i bogens forord forstå, at historien om Kraks Forlag som en af landets vigtigste producenter af informationer er et glimrende spejlbillede af overgangen fra det traditionelle landbosamfund til vor tids informationssamfund. Bogens forfattere skriver det samme på side 14, og bogen giver faktisk også bevis på, at det forholder sig sådan.

Det er et jubilæusmskrift, der markerer, at det er 225 år, siden agent Holck udgav den første vejviser, som i dag er verdens ældste. Nogle vil ærgre sig lidt over, at det ikke blev huslæreren Hans Barhows skabelon for en vejviser, der blev normen. Som den første gjorde han forsøget med en vejviser ved midten af 1700-tallet. Han blev ikke færdig med arbejdet, og det blev aldrig udgivet, og efter hans død blev hans efterladte papirer konfiskeret af staten. Det forstås, for Barhow undslog sig ikke for at notere folks udseende – »hendes søn er en tyk én« – eller deres karakter – »er en satan«. Det kan undre, når forfatterne skriver, at efter

Barhow fulgte den mere resultatsøgende Hans Holck, for Barhow virkede da også ganske resultatsøgende, da han i sin vejviser nedskrev den almindelige vurdering af byens jomfruer, og hvor tit deres forældre var hjemme! Mere alvorligt: Bogens værdi er, at den konsekvent følger sporene: hvilke oplysninger var medtaget i vejviseren, hvilke målgrupper henvendte den sig til, og hvilke samfundsbehov var den en afspejling af. I dette lys fortæller bogen om udviklingen fra rangssamfund til vort individualiserede samfund, om København som merkantilt centrum (langt vigtigere end den fjerne provins) og om udviklingen fra håndværk til industri.

Mere konkret handler bogen selvfølgelig om vejviseren og arbejdet med den, som var under påvirkning af mange ting. Af ydre forhold kan nævnes de tidlige problemer med gadernes manglende navne og husenes manglende numre og det kaos, der fulgte med Københavns brande, bombardement og udvidelser. På de indre linier måtte skiftende udgivere gøre op med sig selv, om man ville have et navnerregister alene eller også medtage realoplysninger, praktiske informationer af alskens slags som f.eks. titularer, rangforordninger, køreplaner, markedsdage osv.

I 1862 blev udgivelsen overdraget til Thorvald Krak, der meget praktisk i sin tid som stadskonduktør havde stået for indførelsen af de fortløbende gadenumre. Han fremlagde straks en vejviser med det kendte indhold, dvs. et realregister, et personregister (året efter suppleret med et husregister med alle indvånerne) og endelig registre for fag, firmaer og annoncører. De sidste tre registre var ikke mindst vigtige efter laugsopløsningen og etableringen af »det ukendte marked«, og samtidig var det et

vidnesbyrd om den stigende arbejdsdeling. Dette forblev da også i store træk vejviserens form. I 1905 udvidedes vejviseren til også at dække provinsen. Fra denne tid blev fagoplysningerne de vigtigste, og annonceindtægterne voksede sig større end salgsindtægterne.

Omtalen af Kraks Blå Bog er bogens mest interessante afsnit. Desværre kan sløret ikke helt løftes for udvælgelseskriterierne bag den, for dertil fungerede og fungerer konsulentssystemet for diskret, men så meget er sikkert, at det er de allerfærreste, der har undslået sig optagelse. Sikkert er det også, at ingen kan beskyldes Blå Bog for at være progressiv. Da man i 1910 udsendte Kraks Blå Bog for første gang, var det ifølge Ove Krak »for at forøge vor navnkundighed« – altså firmaets, men ellers kom bogen jo hurtigt til at tjene som målestok for den enkeltes navnkundighed. I den forbindelse er det interessant, at det fortælles, at det i 1910 blev opgjort, at tre fjerdedele af de optagne var københavnere (i 1940 var tallet faldet til 60%), og at historien om den fattige mand, der arbejdede sig frem til samfundets top, ikke havde bund i realiteterne: »Gode kår og grundig uddannelse giver et aldeles overvældende plus i tilværelseskampen«, blev det konkluderet. I 1956 gjaldt det stadig; kun en tiendedel af de optagne kom fra mindrebedemlede hjem, medens en trediedel havde rod i mellemlagene. En vis tilnærmelse til nye realiteter fandt sted fra 1960'erne, hvor bl.a. TV-journalister fik nemmere ved at komme igennem nøglehullet til bogen.

Samme år som Blå Bog, 1910, udkom den fortjenstfulde *Danmarks ældste Forretninger*, og derpå tiltog strømmen af andre publikationer, først og fremmest eksportvejviseren. Med tiden mærkedes tyngden af den konkurrerende telefonbog og den voksende middelklassens krav om optagelse imidlertid så stærkt, at vægten i udgivelserne blev

flyttet over på at tilgodese erhvervslivets behov. Og så selvfølgelig udgivelsen af diverse kort. De senere år har været præget af sammenstød med de gamle offentlige kommunikationsselskaber, der efter liberaliseringen af deres virke nu møder Krak i en skarp konkurrence. Nye forhold for offentlige licitationer og kontrakter har også skabt konflikter. Det skal dertil siges, at i beskrivelsen af dette bliver bogen lidt af et kampskrift.

Denne anmeldelse har ikke hæftet sig synderligt ved bogens beskrivelser af de interne forhold på forlaget, men der er grund til at nævne de grundige redegørelser for produktionsforhold, lønning- og arbejdsvilkår samt ledelsens virksomhed. Disse er af en sådan værdi, at det kun kan anbefales at benytte oplysningerne som eksempler på intern virksomhedshistorie. Der lægges da heller ikke låg på; tværtimod fortælles der meget direkte om den dårlige aflønning af de løst ansatte korrekturdamer med de kedelige arbejdsrutiner. Eventuelle fordomme om jubilæumsskrifter bliver således gjort til skamme på dette punkt, medens det nok trods alt er bogens formål, der har bevirket, at omtalen af ledelsen bliver vel lang, jo tættere skildringen nærmer sig vores tid.

Forfatterne har haft uhindret adgang til at benytte forlagets arkiv, og det mærkes. Det er en glimrende virksomhedshistorie. Bogen er tilmed velskrevet, og der er kun grund til at bemærke en enkelt svipser: I rækken af eksempler på realregistrets indhold på side 179 får man således gjort hundene til skatteydere ved at nævne, at små hunde kun skulle betale halvdelen af store hundes hundeafgift!

Søren Bitsch Christensen

Carl Erik Andresen: *Dansk møbelindustri 1870-1950*. Systemes teknologihistorie. (Systeme, 1995). 157 s., 160 kr.